

ПОТЕНЦІАЛ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

ВСТУП

МЕТОДОЛОГІЯ

1. ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ
2. СПРИЙНЯТТЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НУО: ОЦІНКИ НАСЕЛЕННЯ
3. ФОРМИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
4. ВЗАЄМОДІЯ З ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ ТА УСТАНОВАМИ
5. ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ОЦІНКИ НУО

ВИСНОВКИ.

ВСТУП

Подолання корупції, створення дієвих та реальних превентивних механізмів в усіх суспільних сферах неможливе без залучення різноманітних інститутів громадянського суспільства. Громадянське суспільство відіграє ключову роль в консолідації демократії, особливо важливим стає такий вплив в умовах посттоталітарних трансформацій. Україна потребує зміцнення всіх складових громадянського суспільства. Важливим напрямком боротьби з корупцією є контроль з боку громадянського суспільства за державними органами влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами тощо. Провідну роль в такому контролі мають відігравати інститути громадянського суспільства – громадські організації.

В свою чергу, активна діяльність громадських організацій в сфері протидії корупції є запорукою становлення громадянського суспільства. В Україні зареєстрована значна кількість громадських організацій, від регіональних до всеукраїнськи, що, однак, не характеризує масштаби їхньої діяльності. Як масштаби, так і результати діяльності є суперечливими.

Метою дослідження є визначення потенціалу та реальної участі громадських організацій у антикорупційній активності.

Методологія емпіричних досліджень

Інформаційну базу дослідження склали результати: а) опитування населення; б) опитування співробітників правоохоронних органів, г) опитування представників неурядових організацій, д) глибинних інтерв'ю.

Опитування населення

В період з 1 червня по 1 липня 2010 року було проведено загальнонаціональне опитування населення України (об'єм вибіркової сукупності $n = 2027$ респондентів). Опитування проводилось методом "face-to-face" інтерв'ю. Інтерв'ю з респондентами-чоловіками та респондентами-жінками проводили інтерв'юєри тієї ж статі, що і респонденти. Імовірність відмов від опитування або відмови від інтерв'ю до його завершення була мінімальною (менше 2% від загальної кількості проведених інтерв'ю).

Для відбору респондентів використовувалась квотна, багатоступенева вибірка що дозволило статистично відобразити населення України. В якості квот виступали: вік, стать, професійна приналежність респондентів, місце проживання.

На першому етапі було виділено міське (61%) та сільське (39%) населення, потім пропорційно були відібрані регіони та області

пропорційно щодо населення у кожному обраному регіоні. Загалом було охоплено 15 областей, що репрезентували всі регіони України.

На другому етапі в кожному регіоні вибірку було поділено на чоловіків та жінок для забезпечення гендерно збалансованого відбору. Міста та села у кожному регіоні були обрані випадковим чином, але потім пропорційно відібрані щодо кожного регіону.

Третій етап – відбір респондентів за такими критеріями як вік, місце роботи. Використовувався метод квотного імовірнісного відбору самими інтерв'юерами, на етапі відбору респондентів. При відборі респондентів дотримувався принцип рівності шансів потрапляння у вибірку для всіх одиниць досліджуваної сукупності, і для будь-яких послідовностей таких одиниць.

Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0,95 без врахування дизайн-ефекту складає 2,3 і за дизайн-ефекту 1,62) не перевищує 2,8% для показників близьких до 50%, 2,1% — для показників близьких до 25%, 1,3% — для показників близьких до 10%.) Можна сказати, що 95% вибірових середніх буде лежати в межах ± 2 стандартні помилки середнього генеральної сукупності.

Опитування співробітників правоохоронних органів

Всього було опитано 730 правоохоронців. Опитування було проведено в 5-ти регіонах України, в 23 областях, АР Крим та місті Києві.

При формуванні вибірки було визначено підрозділи (департаменти, управління, тощо), що належать до спеціалізованих антикорупційних підрозділів у відповідних правоохоронних органах. Респонденти відбирались за квотним принципом з урахуванням посади, рівня структури де вони працюють (центральні, обласні, районні), місця роботи (МВС, СБУ, податкова міліція, державна митна служба, державна прикордонна служба, військова служба правопорядку в збройних силах, відділи/управління внутрішньої безпеки), стажу роботи в правоохоронних органах. Вибірка дослідження є репрезентативною щодо співробітників спеціалізованих підрозділів з протидії корупції.

Опитування проводилось методом анкетування.

Опитування представників неурядових організацій

Загалом було опитано 111 представників неурядових організацій (усіх організаційно-правових форм за виключенням політичних партій). Для формування вибірки було використано перелік організацій, що в кінці 2009 року виявили бажання увійти до громадської ради при Уповноваженому КМ України з антикорупційної політики. Таке рішення базувалось на припущенні, що це саме ті організації, що в найбільшій мірі обізнані з проблематикою, хоча не всі з цих організацій прямо декларували свою антикорупційну

спрямованість. В подальшому аналізі обрані організації було поділено на дві групи : «більш активні» (мають досвід антикорупційних дій) та «менш активні» (досвід антикорупційної діяльності відсутній або незначний) .

Інтерв'ю проводилися в наступних регіонах України: м. Київ, Львівська, Івано-Франківська, Харківська, Донецька, Полтавська, Херсонська області, АР Крим.

Опитування проводилось методом "face-to face" інтерв'ю, окремі блоки анкети самозаповнювались респондентами з метою підвищення якості та достовірності інформації, що носить особистісний характер.

Глибинні інтерв'ю

Глибинні інтерв'ю проводились після завершення узагальнень результатів кількісних досліджень (опитувань). Всього було проведено 10 глибинних інтерв'ю з представниками неурядових організацій у наступних регіонах: м.Київ, Львівська, Харківська, Донецька, Полтавська, АР Крим. При відборі респондентів враховувались два критерії: обізнаність з ситуацією у "третьому секторі" сучасної України, наявність досвіду участі в проектах антикорупційної спрямованості.

Додатково було використано матеріали глибинних інтерв'ю, що були проведені в рамках інших дослідницьких тем проекту (опитування працівників правоохоронних органів, журналістів, експертів, пересічних громадян, підприємців).

1. ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Поняття “громадська організація” (далі – НУО) використовується для визначення основного типу неурядових організацій, що є одним з основних формальних інститутів громадянського суспільства, які забезпечують реалізацію права громадян на свободу об'єднання як невід'ємного права людини. Правову характеристику НУО дає *Закон України “Про об'єднання громадян”* від 16.06.1992 р. Ним надається легальне поняття громадської організації як об'єднання громадян, створеного для задоволення та захисту їх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів; зазначається співвідношення поняття “громадська організація” з поняттями “політична партія” та “об'єднання громадян”, встановлюється порядок створення, легалізації, здійснення та припинення їх діяльності. Даний Закон також містить посилання на приблизний перелік об'єднань громадян, зазначаючи, що об'єднання громадян, незалежно від назви (рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо) відповідно до цього Закону визнається політичною партією або громадською організацією.

Класифікація об'єднань громадян, відповідно до цього Закону, базується на їх поділі за ознакою *характеру інтересу*, який об'єднання громадян намагається реалізувати.

Зокрема, якщо даний інтерес спрямований на формування і вираження політичної волі громадян, прийняття участі у виробленні державної політики, таке об'єднання є політичною партією (ст. 2 *Закону України “Про об'єднання громадян”*, ст. 2 *Закону України “Про політичні партії в Україні”* від 05.04.2001 р.).

Особливості створення й функціонування молодіжних та дитячих громадських організацій передбачаються *Законом України “Про молодіжні та дитячі громадські організації”* від 01.12.1998 р. У даному нормативному акті було надано поняття та вікові межі членів щодо кожної з цих громадських організацій.

Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” від 15.09.1999 р. у порівнянні з *Законом “Про об'єднання громадян”* є спеціальним нормативним актом, визначає професійну спілку (профспілку) як добровільну неприбуткову громадську організацію, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Зазначається, що професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки.

Закон України “Про професійних творчих працівників та творчі спілки” від 07.10.1997 р. встановлює правовий статус такого

різновиду громадських організацій як творчі спілки. Творчими спілками є добровільні об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, які мають фіксоване членство і діють на підставі статуту. Особливістю творчих спілок є характер діяльності її членів. Творчою діяльністю Закон визначає індивідуальну чи колективну творчість професійних творчих працівників, результатом якої є твір чи його інтерпретація, що мають культурно-мистецьку цінність

До особливого виду громадських організацій слід віднести і релігійні організації, діяльність яких регулюється *Законом України "Про свободу совісті та релігійні організації"* від 23.04.1991 р. Закон визначає, що релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій.

Деякими зовні схожими з громадськими організаціями рисами наділені також споживчі, обслуговуючі та виробничі кооперативи (*Закон України "Про кооперацію"* від 10.07.2003 р.), органи самоорганізації населення (*Закон України "Про органи самоорганізації населення"* від 11.07.2001 р.), громадські об'єднання, створені для участі в охороні громадського порядку і державного кордону (*Закон України "Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону"* від 22.06.2000 р.), а також кредитні спілки (*Закон України "Про кредитні спілки"* від 20.12.2001 р.). Однак з'ясування їх правового статусу та функціонального призначення не є метою цього дослідження.

До громадських організацій також можуть бути віднесені також і благодійні організації. *Закон України "Про благодійництво та благодійні організації"* від 16.09.1997 р. визначає благодійну організацію як недержавну організацію, головною метою діяльності якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб згідно з цим Законом, а благодійників визначає як фізичних та юридичних осіб, що здійснюють благодійництво в інтересах набувачів благодійної допомоги. В Україні значна частина благодійних організацій майже не відрізняються від громадських організацій загального типу за змістом та формами своєї діяльності.

Кількість НУО. Існують певні складнощі у визначенні кількісних ознак НУО, оскільки статистичні дані мають певні методологічні вади у процедурах та показниках звітності а соціологічні дослідження не забезпечують належної репрезентативності даних. Існує велика різниця між формально зареєстрованими організаціями і реально діючими. Станом на 1 травня 2011 в Україні було зареєстровано 69,2

тис. громадських організацій (для порівняння: осередків політичних партій – 19,0 тисяч, релігійних організацій -23,5 тис, профспілкових-26,8 тис, благодійних організацій – 13,0 тисяч)¹

Суттєві розбіжності є в інформації щодо кількості реально діючих організацій. Статистичні дані не дозволяють визначити цей показник. Під час опитувань експертів та активістів НУО давались різні оцінки кількості таких організацій. *Фрагменти глибинних інтерв'ю: "Виходячи з власного досвіду можу припустити, що фактично здійснюють діяльність не більше 10 відсотків зареєстрованих організацій. Інші просто заморожені або просто кинуті своїми засновниками. Більшість створювались під якісь конкретні завдання, найчастіше під час виборів, або під конкретне фінансування. А потім вони стали непотрібні а закрити організацію досить складно. От і створюється ілюзія, що у нас багато НУО"* (жінка, активіст незалежного аналітичного центру, 47 років)

"В нашому місті з населенням 300 тисяч жителів фактично діють не більше 30 НУО, скільки існують формально сказати важко, але однозначно в десятки разів більше."(жінка, член жіночої організації, 27 років)

"Складається враження, що НУО діють лише під час виборчих кампаній. Тоді здається, що їх так багато. А між виборами – їх майже не помітно. Більше партійні організації." (чоловік, державний службовець, 26 років)

За висновками дослідження, яке щорічно проводиться БФ ТЦ "Каунтерпарт" в Україні в 2010 році активну діяльність проводили не більше 3-4 тисяч НУО, що складає приблизно 5 відсотків зареєстрованих організацій. Цей показник суттєво не змінюється за останні 10 років.² Вітчизняні дослідники неодноразово звертали увагу на те, що в країнах з демократичними традиціями показник кількості НУО на 10 000 населення набагато перевищує відповідні показники для України, що визнається однією з суттєвих перешкод на шляху демократичних реформ.

Згідно результатів експертного опитування, проведеного Інститутом прикладних гуманітарних досліджень в 2005 році, лише 7,1% опитаних респондентів вважають кількість громадських організацій достатнім, 57,2% вважають їх кількість скоріше достатньою, ніж недостатньою, 21,4% скоріше недостатньою, ніж достатньою і 14,2% недостатньою. І разом з тим, така ж кількість

¹ Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) станом на 1 травня 2010 року// Експрес випуск Державного комітету статистики, № 128, 20 травня 2011р.

² Стан та динаміка розвитку неурядових організацій в Україні. 2002-2010 роки./Любов Паливода, Світлана Голота.- Київ, ВД КуПол,2010.

опитаних осіб схиляються до думки про їх скоріше недостатню активність, а 78,7% респондентів не вважають діяльність третього сектору високоефективною. При цьому звертає на себе увагу вкрай незначна кількість осіб, які вважають активність та ефективність громадських організацій достатньо високими.

2. СПРИЙНЯТТЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ НУО: ОЦІНКИ НАСЕЛЕННЯ

Неурядові громадські організації мають відігравати значну роль у подоланні корупції, забезпечуючи функцію контролю над державними органами з боку суспільства. Звичайно, що ефективне виконання цього завдання можливе лише за наявності достатнього потенціалу самих НУО, довіри до них з боку суспільства, неупередженості.

Вивчення громадської думки дозволяє оцінити, яке саме ставлення до громадських організацій та до їхньої здатності сприяти подоланню корупції склалося у населення.

Рівень обізнаності населення щодо антикорупційної діяльності НУО є доволі низьким: лише п'ята частина (20%) респондентів відзначила, що їм відомо про таку діяльність, решта або не знає про неї (69%), або не змогла дати певну відповідь (11%) (Мал.1.1).

Серед найбільш поширених видів антикорупційної діяльності, про які відомо населенню, були названі антикорупційна просвітницька діяльність НУО (41% з числа тих, хто взагалі щось чув про діяльність неурядових організацій). Майже вдвічі меншій частині населення відомо про проведення громадських розслідувань щодо корупційних діянь (22%), участь в громадських радах при органах влади (19%), громадський контроль за розслідуванням корупційних злочинів (18%).

Характерно, що представники самих громадських організацій оцінюють рівень обізнаності населення щодо їхньої антикорупційної діяльності як доволі низький: жоден з опитаних не відповів, що громадяни «обізнані дуже добре», третина - обізнані (3% - добре обізнані, 30% – обізнані певною мірою) (Мал. 1.3), що фактично свідчить про низьку самооцінку власної діяльності.

Низький рівень поінформованості про діяльність громадських організацій обумовлений, в першу чергу, незначною кількістю контактів населення з ними: лише 18% респондентів контактували з громадськими організаціями (12% - особисто, 6% - через інших осіб) (Мал. 1.4). При цьому відносна більшість (32%) громадян контактувала з професійними спілками, як «традиційною» формою організації громадських об'єднань, 24% - з благодійними фондами. Важливо відзначити, що на третьому місці опинилися інтернет-спільноти (20%). З поширенням Інтернету різного роду форуми, соціальні мережі стають важливим фактором становлення громадянського суспільства: миттєвий доступ до інформації, вільне її поширення, широке коло обговорюваних тем – потужний потенціал для забезпечення атмосфери прозорості дій влади та громадських об'єднань, переоцінити який неможливо. В оцінках експертів звертається увага на те, що в умовах політичного тиску на громадські організації та зростання ваги «фіктивного третього сектору» інтернет-спільноти (на базі соціальних мереж) стають все більш привабливими, особливо для молоді, для якої участь у формальних об'єднаннях стає менш привабливою. Фрагмент глибокого інтерв'ю: «В нашому місті найбільш помітні акції громадськості починались з Інтернету. Наприклад, протест проти вирубки

насаджень в Пятихатках був організований в соціальній мережі, після жвавого обговорення в кількох форумах. Вже потім приєднались деякі громадські організації (екологічні та правозахисні), однак мені здається, що більший авторитет мали "люди з форуму", їх слухали та виконували їх команди. Чому так було пояснити важко. Можливо, недовіра до НУО, можливо сумніви щодо порядності їх лідерів, можливо щось інше"(жінка, активіст НУО, журналіст, 36 років).

Навіть беручи до уваги, що геть не усі НУО мають за статутну діяльність боротьбу з корупцією, не можна не відзначити, що факт непоінформованості двох третин населення щодо антикорупційних дій громадських організацій та мала кількість контактів з ними демонструють дуже низький рівень представництва інтересів різних груп громадян у відносинах с державою.

В той же час громадські організації мають значний кредит довіри з боку населення.

За думками громадян, НУО, разом з правозахисниками, найчастіше демонструють активну протидію корупції (29%). І навпаки, про те, що громадські активісти зацікавлені у збереженні існуючого стану речей, заявило лише 10% респондентів (Мал.1.5). Але загалом це оцінки не стільки реальної ситуації, скільки її сприйняття населенням.

В порівнянні з іншими інституціями, соціальними сферами, громадські активісти виступають у якості найбільш активно протидіючих корупції: саме громадські організації (разом з правозахисниками), відносно частіше, за думкою респондентів, активно протидіють корупції (29%). Громадські активісти опинилися в групі разом з міжнародними організаціями (27%) та журналістами (22%). Решта соціальних інституцій займає, за думками населення, менш активну позицію стосовно боротьби з корупцією (Мал. 1.6).

Такими чином, за оцінками населення, *громадські організації, разом із правозахисниками, мають найбільший антикорупційний потенціал, у порівнянні з органами влади, іншими суб'єктами політичного та суспільного життя.* Однак можливість реалізації цього потенціалу залежить від багатьох чинників, більшість з яких в умовах сучасної України мають негативну спрямованість, обмежуючи можливості НУО та зменшуючи їх авторитет у громадськості. Про це зокрема свідчить те, що 10% опитаних визнають, що НУО фактично інтегровані в існуючу корумповану систему і зацікавлені у збереженні існуючої ситуації, певні сумніви є і щодо мотивації активності таких

організацій. Опитані експерти видзначили, що для України все більш характерним стає феномен “замовної громадської активності”, коли НУО лише декларують вираження якихось суспільних інтересів, а насправді вони використовуються як простий інструмент реалізації особистих інтересів певних осіб, далеких від реальних потреб населення та суспільства.

Мал. 1.5. Ставлення до корупції з боку громадських активістів (НУО, правозахисників), в оцінках населення

Мал. 1.6. Активна протидія корупції різних інституцій, в оцінках населення

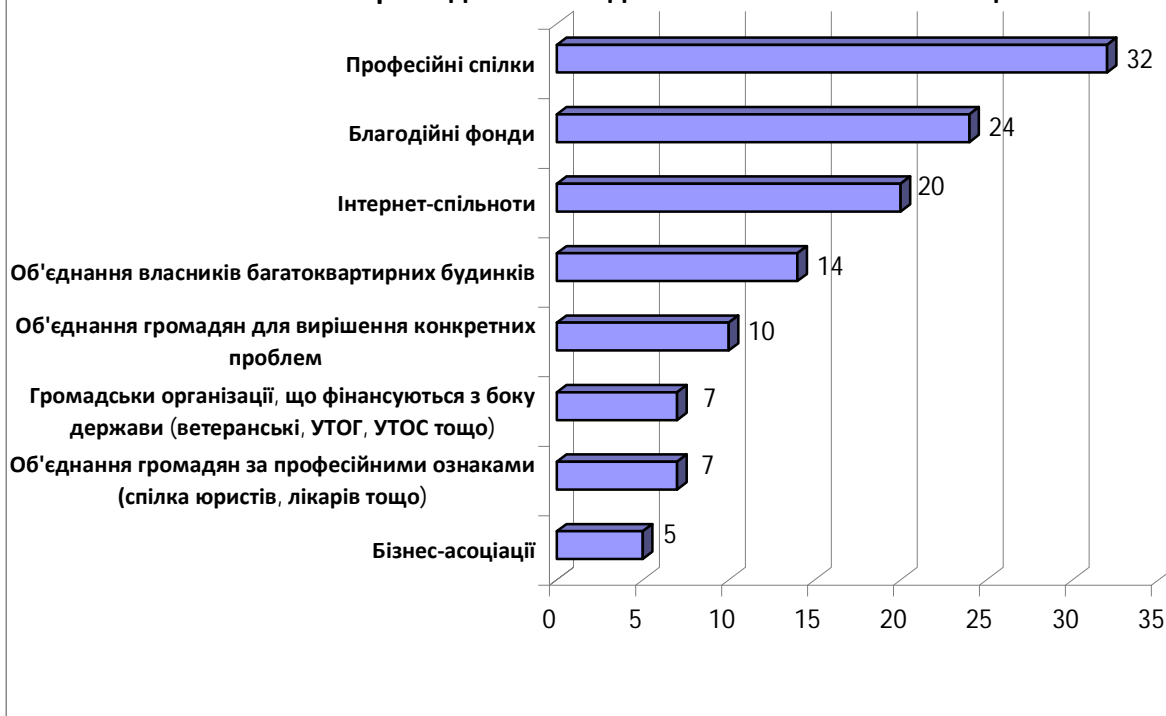

Не зважаючи на доволі низький рівень поінформованості про діяльність громадських організацій, в думках населення головними мотивами діяльності залишаються саме такі, заради чого вони і створюються: бажання захистити власні інтереси і інтереси людей, що знаходяться у подібному стані (42%). Корисливі мотиви має відносно менша частина НУО – про діяльність як спосіб заробітку заявили 17% респондентів, бажання вирішити власні проблеми – 16%. *Фрагмент глибокого інтерв'ю: «Багато організацій є такими, що створені людьми, які об'єдналися задля задоволення якихось особистих проблем. Наприклад, багато є організацій обманутих вкладчиків, інвесторів тощо. Для мене особисто такі організації є не менш важливими ніж традиційні правозахисні, які працюють нібито для інших. Але насправді саме для останніх характерним є звичайне «грантоїдство», заробляння грошей» (чоловік, працівник правоохоронних органів, 29 років).*

Існування громадянського суспільства є можливим лише за умови дотримання балансу між інтересами різних груп, який забезпечується через різні механізми. Захист власних інтересів, за результатами опитування населення, забезпечується найчастіше за допомогою профспілок (32%), різного роду благодійних фондів (24%) (Мал. 1.8). Привертає увагу той факт, що на третьому місці опинилися інтернет-спільноти (20%), як одна з форм неформальних громадських об'єднань. Такі спільноти можуть виступати у якості потужного антикорупційного потенціалу, зважаючи на швидкість та легкість поширення інформації та збереження анонімності членів соціальних мереж в умовах недовіри до влади і владних структур, які досить відчутно проявляють негативне ставлення до НУО та громадської активності.

Мал. 1.8. Участь в громадських об'єднаннях за останні 12 місяців

Ефективність діяльності неурядових громадських організацій має вимірюватися не лише результатами діяльності, що її задекларовано в якості статутної, але й за походженням, справжньою метою створення.

Велика кількість громадських організацій, зареєстрованих в Україні, не завжди відображається на якості: не поодинокі випадки, коли під виглядом громадських організацій працюють структури, спрямовані на отримання прибутку (фактично, бізнес приховується під організаційно-правовою формою громадської організації); фінансуються бізнес-структурами або політичними партіями для лобювання певних інтересів (і є цілком залежними від своїх «господарів»); створюються під реалізацію певних проектів і припиняють своє існування після «засвоєння» коштів, державних чи грантових. Досить поширеним явищем є створення «кишенькових» благодійних фондів при певних владних структурах, правоохоронних органах тощо для перерахування корупційних платежів. Це дає підстави для висновку про існування своєрідного «фіктивного громадянського суспільства», тобто використання властивих для нього інституцій всупереч їх цілям.

Останнім часом набула розголосу спроба захопту Громадської ради при Міністерстві закордонних справ України³ під контроль окремої особи: ціла купа регіональних громадських організацій, що

³ Детальніше див. <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/04/4/6077869/>

фактично є підпорядковані одній людині, делегували своїх представників до Громадської ради при МЗС України та, створивши більшість, обрали потрібного голову Громадської ради.

Подібні явища завдають великого удару по іміджу добросовісних громадських організацій, створюючи спотворене уявлення про них у громадській думці і перешкоджаючи функціонуванню громадянського суспільства.

Згідно із самооцінками представників НУО, яким пропонувалося оцінити діяльність громадських організацій відповідного регіону, зазначені вище явища мають місце і досить поширені.

Так, про фактичну залежність від політичних партій, яка відбувається постійно (10%) або часто (33%) заявила третина (33%) респондентів, особливо чітко це проявляється в період виборчих кампаній. (Мал. 1.9). Постійно (8%) та дуже часто (23%) громадські організації створюються під певні проекти, і після їх завершення фактично не працюють. В діяльності громадських організацій досить поширеною є принаймні часткова тінізація діяльності (наприклад, виплата зарплатні у «конвертах» - постійно (14%) або часто (13%). Ще одним досить поширеним феноменом є те, що НУО стає фактичним «прикриттям» бізнесу і працює заради прибутку за думками 25% неурядовців, тобто вони використовуються як спосіб ухилення від податків.

Фрагменти глибинного інтерв'ю:

«Давно вже стало звичним, що період бурхливої активності неурядових організацій припадає саме на період виборів. Згадую останні місцеві вибори в одному невеликих міст Донбасу. Кожен з 8 реальних претендентів на посаду міського голови мав свою НУО, або навіть кілька, які формально були незалежні але фактично працювали на свого кандидата. Це було дуже зручно, оскільки дозволяло брати на себе «чорну» роботу, маніпулювати коштами в обхід виборчих фондів. Вибори пройшли і всі вони ніби зникли» (жінка, активіст НУО, журналіст, 36 років).

«Всі активні політичні партії в Україні мають більшу чи меншу розгалужену мережу НУО, які виконують суто технічні завдання, особливо під час підготовки та проведення виборів» (чоловік, директор молодіжної НУО, 22 роки).

«Мені відомі випадки коли правозахисні організації за гроші брались захищати кримінального авторитета, щодо якого правохоронні органи нібито застосували незаконні прийоми поводження (побиття, тощо), порушили його права. Я не буду оцінювати що було насправді, але я знаю, що він сам потім друзям розповідав скільки і кому платив.»

Чимало громадських організацій не ведуть діяльності, про яку заявляють. Згідно з оцінками 24% опитаних НУО не ведуть жодної діяльності (постійно – 4%, часто – 20%), трохи менше опитаних (по

20%) заявляють, що громадські організації отримують фінансування від донорів, але діяльності не ведуть, та лише декларують статутну діяльність, але фактично не працюють.

Не поодинокі випадки, коли отримання грантів має корупційний характер: так, про постійні «відкати» в роботі з вітчизняними донорами заявили 8% респондентів (ще 7% - назвали це «частим» явищем), з міжнародними – 7% (6% відповідно).

Про ефективне здійснення статутної діяльності як «постійне» (13%) або «часте» (23%) оцінило лише 36% респондентів. Зважаючи на те, що такі оцінки даються самими представниками громадських організацій, можна отримати уявлення про дійсну ефективність роботи громадських організацій взагалі. Так, лише десята частина опитаних заявила, що НУО ефективно протидіють корупції, при чому постійно це роблять лише в оцінках 1% респондентів.

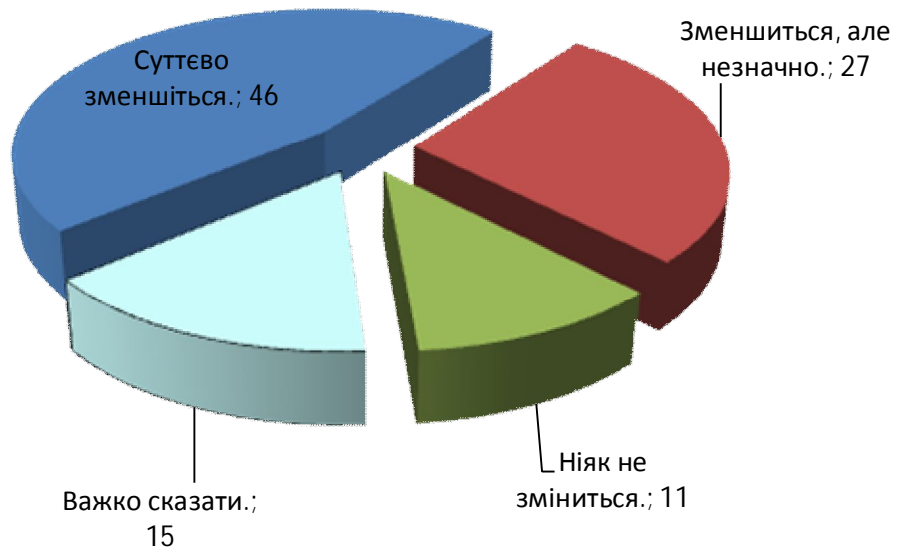
Звичайно, наведені дані не є фактичним, точним відображенням ситуації, але дуже показовим чином демонструють, як самі працівники громадських організацій, спираючись на власний досвід, оцінюють діяльність НУО. Наведені дані свідчать про те, *що лєвова частка зарєстрованих в Україні громадських організацій не відповідають своїй місії і не виконують покладених на них функцій, виступаючи фактично для задоволення потреб засновників, а не відповідаючи на запити громадянського суспільства.*

Про певну залежність громадських організацій говорить той факт, що за відсутності допомоги міжнародних донорів кількість НУО, що протидіють корупції зменшиться суттєвим чином в оцінках практично половини опитаних, 46% (Мал. 1.10.). Трохи більше третини зазначили, що суттєвих змін разі відсутності фінансування міжнародних організацій не відбудеться – 11% відповіли, що кількість діючих НУО ніяк не зміниться, 27% - зменшиться, але незначно.

Мал. 1.9. Оцініть, наскільки часто громадські організації у Вашому регіоні..., сума відповідей "постійно" і "часто"

Мал. 1.10. "Як зміниться кількість діючих громадських організацій, що протидіють корупції, у разі відсутності допомоги міжнародних донорів?"

3. ФОРМИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Для оцінки ефективності діяльності громадських організацій доцільно проаналізувати конкретні антикорупційні заходи, що ними впроваджуються.

Для оцінки ефективності певних заходів було розраховано показник ефективності, що може змінюватися від 0 до 100, де 0 – зовсім неефективний захід, 100 – максимально ефективний. Мова йдеться про самооцінку ефективності, точніше, про оцінку представниками НУО тих видів діяльності, які є найбільш ефективними у сфері протидії корупції, і які притаманні саме неурядовим організаціям. Для оцінювання було обрано заходи, що передбачені новим антикорупційним законодавством як ключові сфери для співпраці держави та громадськості.

Необхідно відзначити, що в процесі досліджень ефективність заходів по-різному оцінювались у двох групах громадських організацій, що виділялись за критерієм наявності антикорупційної діяльності в якості фактичного пріоритету. Було виділено дві групи НУО, одна з яких включає 81 громадську організацію, інша – 30. Різниця між цими групами полягає в тому, що група з 30 організацій формувалась з числа найбільш активних НУО, які мають антикорупційну діяльність не лише в якості статутної, а такою, що є головним видом діяльності. Умовно ці дві групи були позначені як «більш активні» та «менш активні» з огляду на більший або менший обсяг антикорупційних заходів, що ними виконуються.

Є певні відмінності у тому, яким чином оцінюються найбільш ефективні заходи з подолання корупції серед більш або менш активних НУО. В переліку найбільш ефективних антикорупційних заходів для «менш активних» опинились такі: надання правової допомоги громадянам в ситуаціях, пов'язаних з корупцією (82), створення та підтримка «гарячих ліній», «телефонів довіри», за якими громадяни можуть повідомити про факти корупції та отримати допомогу (75), участь в спільних антикорупційних кампаніях з іншими громадськими організаціями (75), викриття корупційних правопорушень (74), поширення інформації антикорупційної спрямованості (73) (Мал. 2.3.). Для «активних» НУО п'ятірка лідерів антикорупційних заходів виглядає дещо іншим чином: викриття корупційних правопорушень (85), поширення інформації антикорупційної спрямованості (82), заходи щодо моніторингу діяльності державного сектору (82), сприяння розслідуванням корупційних правопорушень (79), повідомлення правоохоронних органів про випадки корупції (79), аналітичні дослідження проблем корупції (79) (Мал. 2.1.).

Суттєво відрізняються дані між більш та менш активними НУО в оцінці таких заходів, як викриття корупційних правопорушень, які посідають перше місце у «активних» організацій, заходи щодо

моніторингу діяльності державного сектору, які високо оцінюються більш активними НУО та вважаються не досить ефективними менш активними. Особливо велика різниця в оцінці аналітичних досліджень проблем корупції, представники «більш активних» НУО вважають одним з найбільш ефективних заходів, для «менш активних» – найменш ефективним з усього запропонованого переліку.

Найменш ефективні заходи, за думкою представників «менш активних» НУО – це аналітичні дослідження проблем попередження та протидії корупції (49), проведення тренінгів та семінарів з антикорупційної діяльності (53), участь у відкритих парламентських слуханнях (58), створення та поширення соціальної реклами антикорупційної спрямованості (58) (Мал.2.1). Представники «активних» НУО найбільш скептично поставилися до спільних антикорупційних кампаній з органами державної влади та місцевого самоврядування (62). Також менш ефективні, за думкою співробітників таких організацій, створення гарячих ліній для повідомлення про факти корупції (70) та участь у парламентських слуханнях (71) (Мал.2.1).

Фрагменти глибокого інтерв'ю:

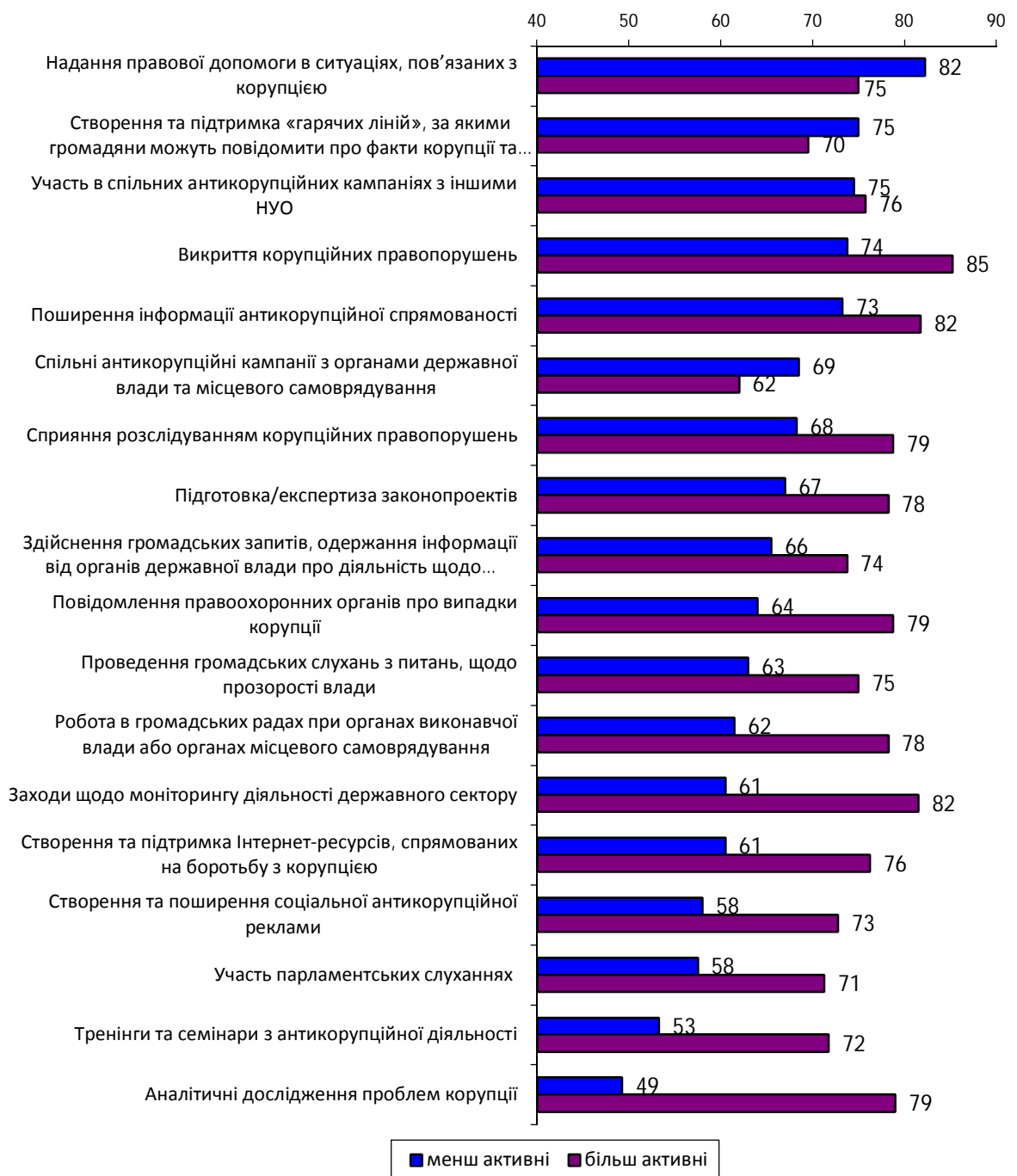
“Мені дуже не подобається поява в Україні так званих антикорупціонерів, що вважають що вони наділені настільки широкими правами, що й правоохоронні органи. Згадую історію кілька років тому, коли була створена громадська Рада при Урядовому повноваженому з антикорупційної політики, члени якої хотіли отримати надзвичайні повноваження. Ще невідомо як би вони себе повели якби їм це вдалось” (жінка, активіст НУО, журналіст, 36 років).

“Взаємодія з державними органами дуже складна для НУО, що визначають себе як антикорупційні, з ними не бажають працювати і уникають контактів” (чоловік, директор правозахисної НУО, 54 роки).

“Я не поділяю думки, що громадськість повинна викривати корупціонерів. Це завдання правоохоронних органів. Ми можемо їм допомогати в цьому. Наприклад, пояснюючи громадянам їх права, особливо тоді, коли корупція є наслідком їх елементарної неінформованості. В цьому переконує досвід нашої організації, яка вже давно займається дуже болючими питаннями у сфері земельних відносин, що є найбільш корумпованою в Україні. Однак лише громадськість здатна ефективно поширювати знання, формувати несприйняття корупції у населення, боротись за відкритість та прозорість державних органів. НУО мають бути більш активними в сфері громадянської освіти а не намагатись підміняти правоохоронні органи” (чоловік, активіст екологічної НУО, 33 роки).

*“НУО мають бути постійними контролерами діяльності державних органів. На жаль у них для цього дуже мало повноважень. Журналісти мають більше прав. Треба в законодавстві розширювати повноваження громадськості. Особливо в частині контролю громадськості щодо державних органів. На сьогодні цих прав майже немає реальних та дієвих”.
(чоловік, активіст НУО антикорупційної спрямованості, 41 рік).*

Мал. 2.1. Найбільш ефективні види участі громадських організацій в антикорупційній діяльності

Не дивно, що НУО, ідентифіковані як «активні» демонструють набагато вищий рівень активності щодо усіх видів діяльності, що піддавалися аналізу.

Здавалось би, НУО мають здійснювати саме ту діяльність, яку вважають за найбільш ефективну. І дійсно, поширення інформації антикорупційної спрямованості, здійснення моніторингу діяльності

державного сектору, створення та підтримка Інтернет-ресурсів є видами діяльності, що здійснюються досить часто і одночасно вважаються ефективними.

Але іноді такий взаємозв'язок не спостерігається. Наприклад, однією з найпопулярніших форм активності для «менш активних» НУО є участь у роботі громадських рад при органах виконавчої влади або органах місцевого самоврядування, в той час як цей вид діяльності представниками цих же організацій був позначений як не самий ефективний. Це є самими поширеним видом діяльності і серед «більш активних» НУО, але тут дисонанс менший: такий вид діяльності позначається як досить ефективний. Таким чином, «більш активні» НУО демонструють кращий рівень взаємодії під час участі в роботі громадських рад. Це відбувається або завдяки добре налагодженій роботі таких НУО, або існує інший прихований зв'язок між НУО, що беруть активну участь в громадських радах, та органами виконавчої влади або місцевого самоврядування, від яких також залежить ефективність роботи рад (зважаючи на порядок формування – шляхом залучення відповідним органом громадських організацій на власний розсуд чиновників).

Фрагменти глибокого інтерв'ю:

“Громадські ради – це дуже темна історія. Всі наші спроби потрапити до такої ради при місцевому управлінні СБУ були марними. Там лише свої, ті, хто або мовчить або говорить по папірцю від влади. Але ми не дуже цим засмучені, оскільки реального значення такі Ради не мають” (жінка, активіст правозахисної НУО, 38 років).

“Зараз спостерігається активність серед НУ, що входять до громадських рад. Хтось намагається їх об'єднати, чомусь вчити, тощо. Але все виглядає настільки непрофесійним, що мабуть це просто хтось відпрацьовує отриманий грант і поспішає аби набрати побільше фактів для звітування, але по суті все це не варте навіть уваги” (чоловік, державний службовець, 50 років)

Також дивним виглядає, що не зважаючи на досить високу оцінку ефективності влаштування гарячих телефонних ліній (за якими громадяни могли б повідомляти про корупційні злочини та/або отримувати допомогу), такий від діяльності реалізується відносно рідко.

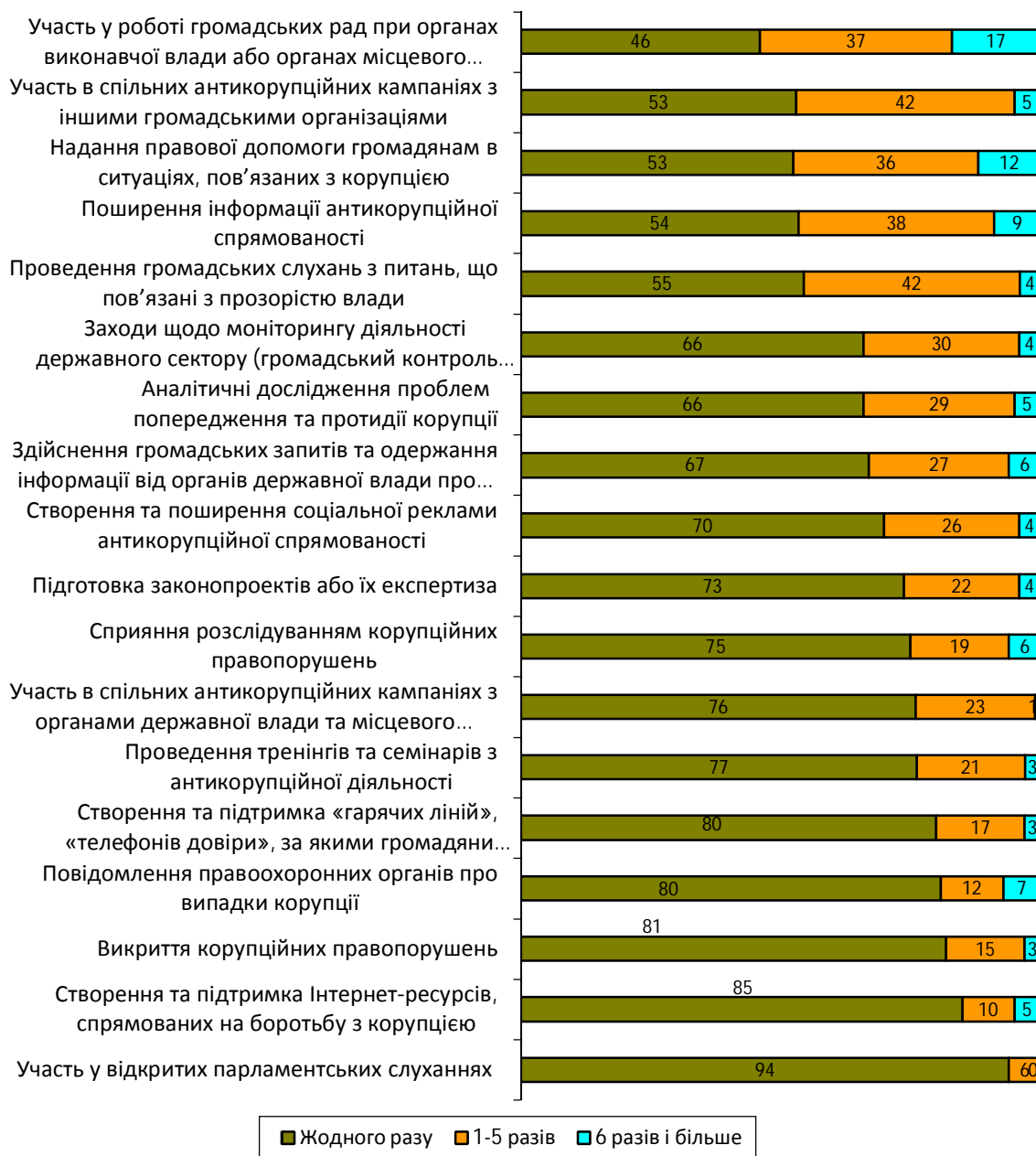
Для «менш активних» НУО видами діяльності, що впроваджувалися найчастіше стали такі: участь у роботі громадських рад (17% заявили, що брали участь 6 разів та частіше), надання правової допомоги громадянам у ситуаціях, пов'язаних з корупцією, участь в спільних антикорупційних кампаніях, поширення інформації антикорупційної спрямованості.

«Більш активні» НУО найчастіше беруть участь у роботі громадських рад (52% - бразів і більше), поширюють антикорупційну інформацію, викривають антикорупційні правопорушення, надають

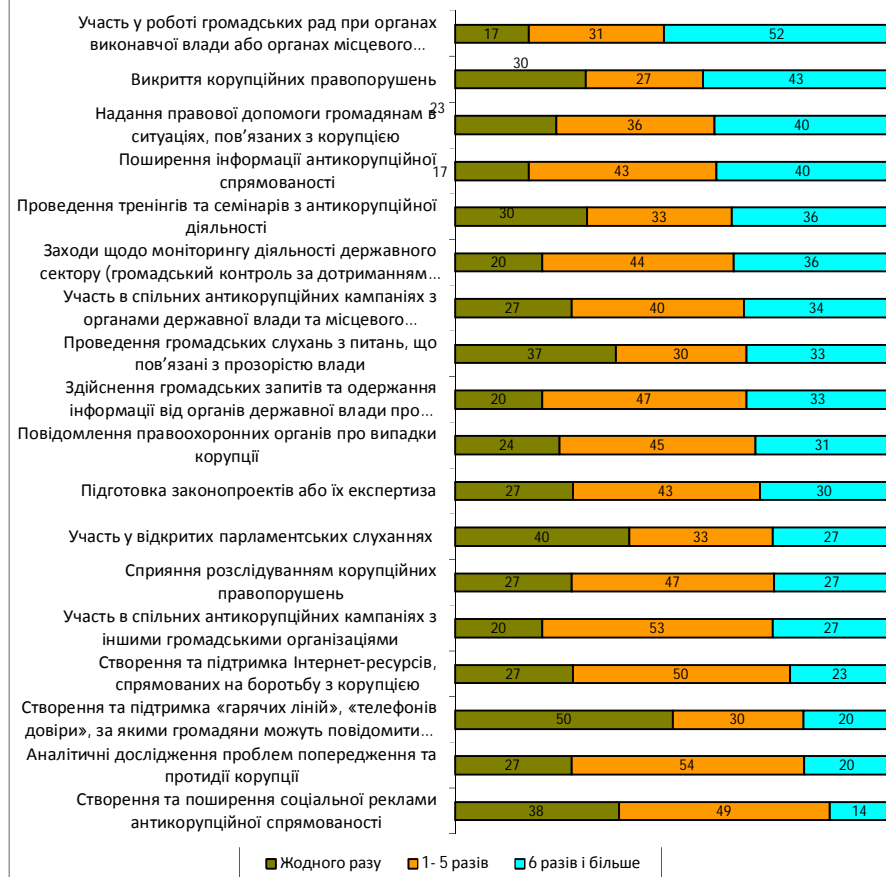
правову допомогу громадянам, здійснюють заходи з моніторингу державного сектору.

Найрідше обидві групи НУО беруть участь у парламентських слуханнях (94% «менш активних» не брали участі жодного разу, 40% - «більш активних»).

Мал. 2.2. "Як часто за останні два роки Ваша організація брала участь у таких антикорупційних заходах?", менш активні НУО

Мал. 2.3. "Як часто за останні два роки Ваша організація брала участь у таких антикорупційних заходах?", більш активні НУО

4. ВЗАЄМОДІЯ З ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ ТА УСТАНОВАМИ

Одним з потужних ресурсів НУО є налагоджені контакти, ефективна взаємодія з іншими учасниками антикорупційної діяльності, перш за все, органами влади, правоохоронними органами тощо.

Представникам НУО пропонувалося оцінити рівень взаємодії з різними органами та установами. На підставі оцінок було розраховано індекс співпраці, який може приймати значення від 0 до 100, де 0 – відсутність співпраці взагалі, 100 – найвищий рівень співпраці.

За оцінками представників НУО найкраще співпраця у сфері протидії корупції налагоджена із засобами масової інформації (індекс співпраці складає 55 і 56 пунктів в оцінках «менш активних» та «більш активних» НУО відповідно).

Друге місце у якості співпраці посідають депутати місцевих рад, але при цьому представники «більш активних» НУО оцінюють рівень такої співпраці як набагато вищий (47 проти 37). На такому ж самому рівні (46 пунктів) оцінено представниками «більш активних» громадських організацій співпрацю з Верховною радою України, що більше ніж в два рази вище, ніж для «менш активних» НУО (18 пунктів). Такою ж виглядає ситуація співпраці окремо з народними депутатами: «більш активні» НУО оцінили рівень співпраці 41 проти 21 пункта.

Якщо для «менш активних» організацій рівень співпраці з органами місцевого самоврядування (36) вищий, ніж взаємодія з політичними партіями (32) і набагато вищий, ніж взаємодія з урядовим уповноваженим з питань антикорупційної політики (16), то представники «більш активних» організацій оцінили ці інституції на однаковому рівні (по 42 пункти).

Експертні опитування дозволяють висловити припущення, що у взаємодії НУО та органів державної влади переважають «неформальні» складові, що базуються на особистих відносинах. Менше значення мають інституційні взаємодії, наприклад через механізми прямо передбачені законодавством – громадські слухання, діяльність громадських рад, інформаційні запити, тощо. В цьому є певні ризики. Експерти звертають увагу на те, що багато НУО створюються як «кишенькові» організації певних політиків, місцевих керівників, тощо. За таких умов можливість реального та дієвого громадського контролю суттєво обмежується. За оцінками опитаних експертів, серед активних (реальних) НУО питома вага таких організацій складає приблизно третину.

Набагато краще оцінюється взаємодія у протидії корупції у «більш активних» організацій з правоохоронними органами. І якщо різниця в оцінці співпраці з міліцією складає 9 пунктів (31 проти 22), то у відношенні прокуратури (12 пунктів, 29 проти 17) та Служби

безпеки України (18 пунктів, 32 проти 14) рівень взаємодії відрізняється більше, ніж в 2 рази. Аналогічна різниця спостерігається і в оцінках співпраці з органами виконавчої влади (36 проти 14).

Подібний високий рівень взаємодії найчастіше пов'язаний з попередньою діяльністю представників цих двох груп організацій. По-перше, лише 15% опитаних представників «менш активних» громадських організацій працюють лише в НУО, решта 85% має інше місце роботи. Для 80% «більш активних» - громадська діяльність є основною формою зайнятості. По-друге, серед представників «більш активних» НУО більша питома вага колишніх державних службовців (20% проти 14%) і тих, хто раніше працював в правоохоронних органах (8% проти 0%). Тобто, не можна виключати, що подібні високі оцінки рівня співпраці з правоохоронними органами, виконавчими органами державної влади обумовлені напрацьованими зв'язками під час роботи до громадської діяльності.

“Спеціалізація” певних організацій на антикорупційній тематиці загалом є позитивним моментом, однак в умовах українських реалій це може створювати певні ризики. Окремі з них вже проявились за останні роки. Звернемо увагу на деякі з них.

Участь в антикорупційній діяльності передбачає наявність кадрів НУО, що мають достатні знання та кваліфікацію навіть просто для того, щоб юридично коректно визначити проблеми, на вирішення яких спрямована їх діяльність. В нашому дослідженні було виявлено, що значна частина опитаних активістів (навіть з НУО, що позиціонують себе як антикорупційні) слабо обізнані у новому антикорупційному законодавстві, часто навіть просто не знають про нього.

Фрагмент глибинного інтерв'ю:

“Часто до нас звертаються активісти НУО, що називають себе борцями з корупцією. Але як тільки починаєш розбиратись – виявляється, що для них корупція – це все, що не відповідає їх інтересам. Суддя не задовольнив позов – значить корупціонер. Дуже складно з ними працювати” (чоловік, працівник правоохоронних органів, 37 років).

Антикорупційні НУО часто самі стають ланкою неформальних структур, що спеціалізуються на відмиванні коштів, конвертації, відшкодуванні ПДВ. При цьому вони виконують функцію “громадського прикриття”, активно використовуючи маніпуляцію громадською думкою для дискредитації органів, що протидіють таким формам злочинної діяльності.

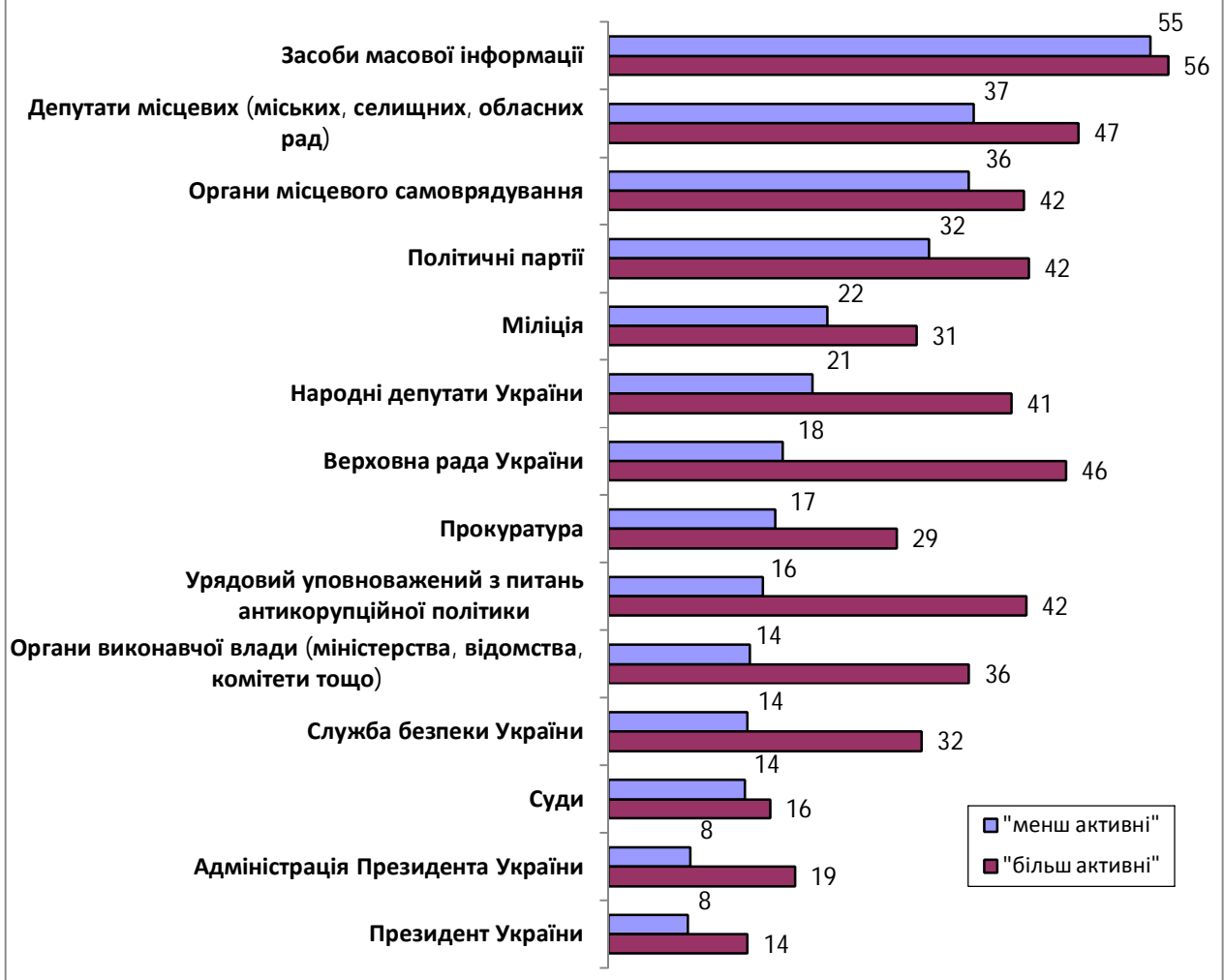
Фрагмент глибинного інтерв'ю:

“Я з великою недовірою ставлюсь до організацій, що активно викривають корупції в органах. Просто була ситуація, коли моїм авторитетом в правозахисному русі просто скористались, коли я погодився підтримати акцію однієї з місцевих НУО. Згодом виявилось, що ця організація була створена місцевим кримінальним

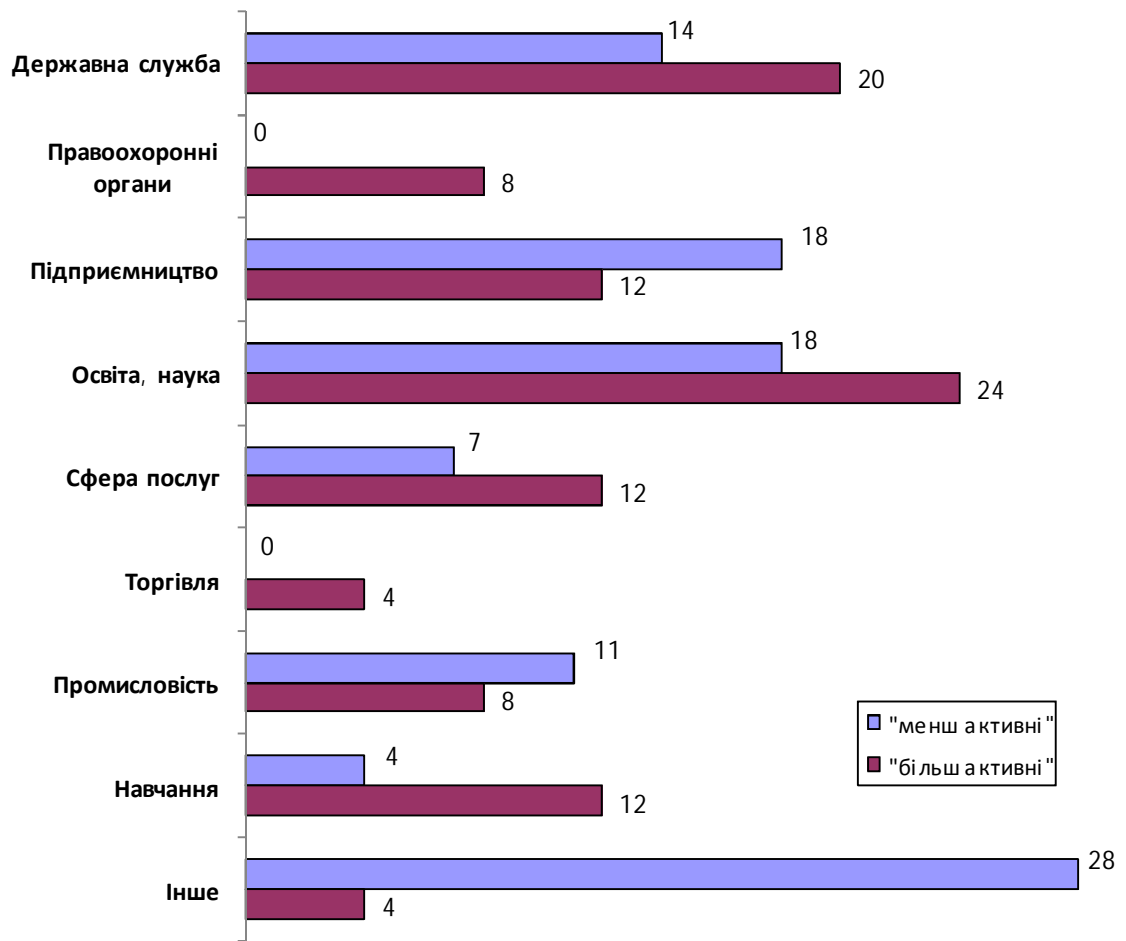
авторитетом просто для прикриття його діяльності. " (чоловік, керівник правозахисної організації, 65 років).

Досить часто антикорупційні НУО намагаються отримати повноваження, які б дозволяли їм виконувати окремі функції державних контролюючих чи навіть правоохоронних органів. Ця нова для українських НУО тенденція проявилась в 2009 році у ситуації початку формування громадської ради при Урядовому уповноваженому з антикорупційної політики, коли кілька НУО намагались перетворити її в своєрідний "квазі-правоохоронний орган". В більшості випадків – за цим просто нерозуміння справжньої природи участі громадськості у протидії корупції. Інколи – мотиви є корисливими. *Фрагмент глибокого інтерв'ю: "Мій колега з області розповідав, що вони затримали двох осіб, що представлялись працівниками неурядової антикорупційної організації і проводили перевірки дрібних підприємців, складала протоколи і вимагали хабарі за неpritягнення до відповідальності. До речі, один з них виявився студентом-заочником Академії СБУ" (чоловік, працівник правоохоронних органів, 37 років).*

Мал. 3.1. Рівень взаємодії з громадськими організаціями у сфері протидії корупції (індекс співпраці)

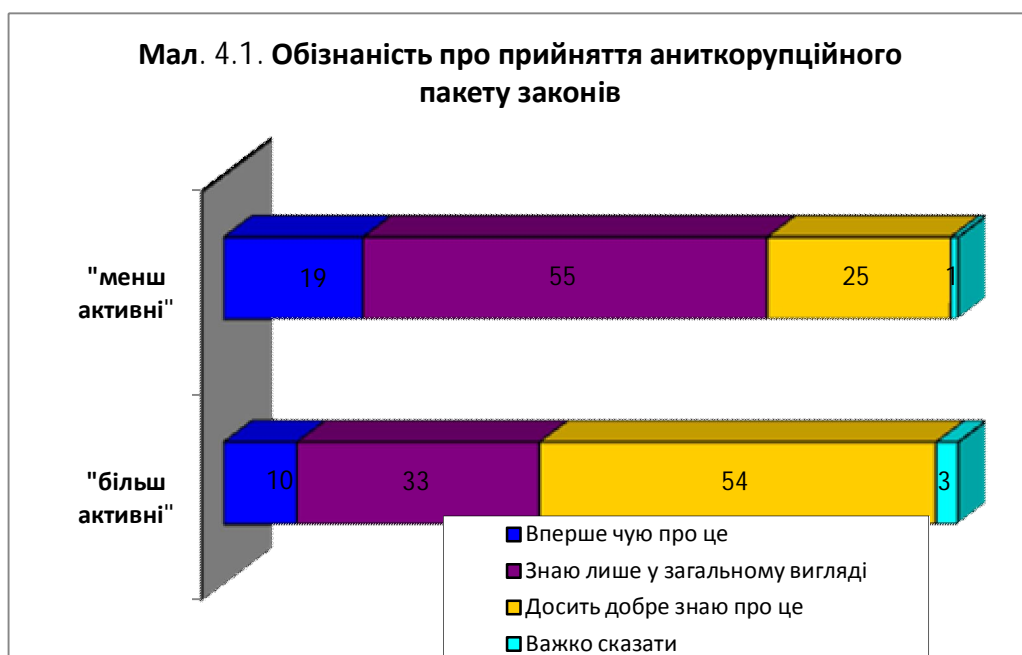
Мал. 3.2. Зайнятість до роботи в громадській організації

5. ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ОЦІНКИ НУО

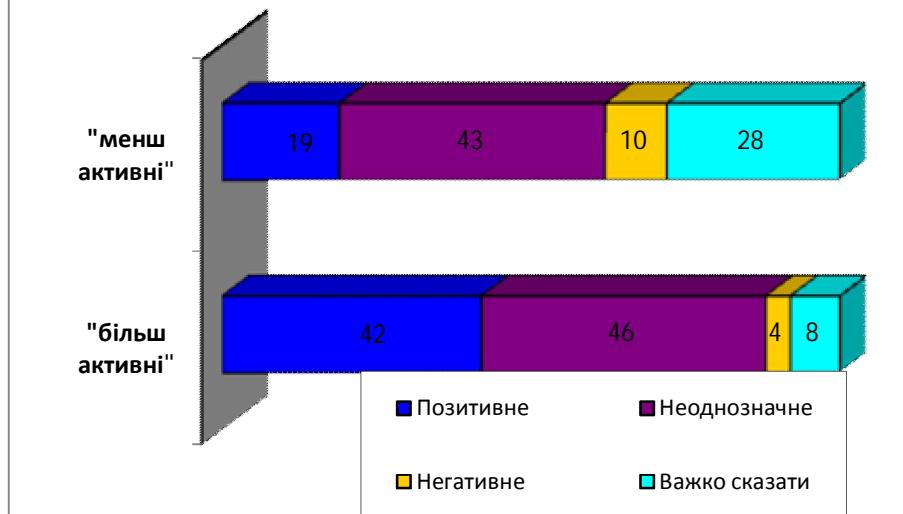
Як вже зазначалося вище, роль неурядових організацій у боротьбі проти корупції не можна переоцінити. Від діяльності громадських організацій, її ефективності, залежить становлення громадянського суспільства, яке, через відповідний громадський контроль, забезпечує прозорість дій влади, запобігаючи корупції в різних її проявах. Тому особливого значення набуває оцінка заходів з подолання корупції з боку представників НУО, що працюють в Україні. Об'єктом оцінювання були заходи, що передбачаються новим антикорупційним законодавством.

Як для організацій, які декларують свою зацікавленість у протидії корупції, рівень обізнаності про прийняття антикорупційного пакету законів є доволі низький: в «більш активній» групі 10%, в «менш активній» - 19% відповіли, що вперше чують про це. Тим не менш, рівень обізнаності в групі «більш активних» громадських організацій вище: більше половини представників таких установ заявили, що добре знають про зазначені закони, в той час як серед «менш активних» таких виявилось лише чверть.

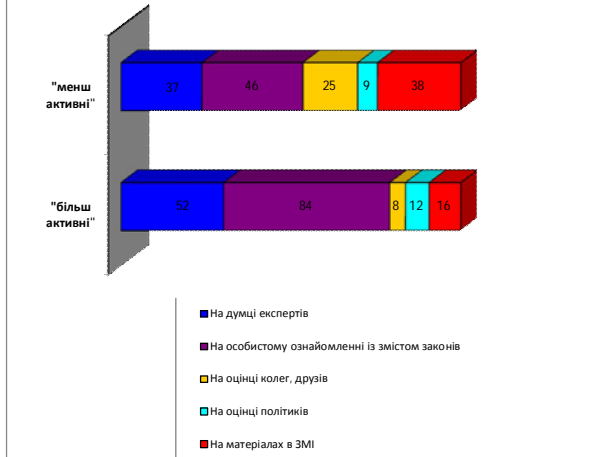
Загалом оцінка антикорупційного пакету законів позитивна. Знову ж таки, скоріше за все, завдяки більш високому рівню обізнаності, кращі оцінки пакет законів отримав в групі «більш активних» громадських організацій.

Мал. 4.2. Оцінка антикорупційного пакету законів

Представники «більш активних» організацій більш схильні до «професійного» сприйняття інформації про антикорупційний пакет законів: майже вдвічі частіше спираються на власне ознайомлення (84% проти 46%), на думки експертів (52% проти 37%), набагато рідше – на думки колег, друзів або дані засобів масової інформації. Така оцінка дійсно передбачає більш «уважне» ставлення до ознайомлення зі змістом законів та складення певної думки про них.

Мал. 4.3. Джерела інформації про антикорупційний пакет законів

За думками представників НУО, найбільше вплинути на корупцію в Україні можуть такі заходи:

- посилення кримінальної відповідальності;
- заборона держслужбовцям займати посади, якщо раніше вони притягалися до відповідальності за корупційні правопорушення;
- встановлення кримінальної відповідальності для керівників всіх рівнів за невживання заходів з подолання корупції;
- активна участь громадськості у запобіганні і протидії корупції.

Найменше здатні вплинути:

- підвищення заробітної платні для держслужбовців;

заборона держслужбовцям займатися іншими видами діяльності;

стимулювання інформаторів, заохочення працівників, що повідомляють про випадки корупції.

Загальні оцінки показують, що ідеологія превентивної протидії корупції не стала домінуючою в середовищі НУО, де практично домінують ті ж репресивні моделі, що і в суспільстві загалом. В цьому вбачається одна з найбільш суттєвих проблем участі НУО у протидії корупції.

Представники «більш активних» організацій демонструють більш консолідовані позиції щодо ефективності окремих заходів з подолання корупції. Так, цілий ряд заходів, що пропонувався для оцінювання, отримав тільки позитивні оцінки, в той час як для представників «менш активних» НУО ситуація не виглядає такою однозначною: певні заходи, поряд з позитивними оцінками, отримали й негативні. Найбільш контроверсійними, неоднозначними виглядають в оцінках представників громадських організацій такі заходи, як заохочення працівників, що повідомляють керівництво про корупційні дії своїх колег, встановлення кримінальної відповідальності за хабарництво у приватному секторі економіки, запровадження штрафних санкцій для підприємств, керівництво яких вдається до корупційних дій. Найбільше обурення представників «менш активних» НУО викликала пропозиція розширення повноважень правоохоронних органів у боротьбі з корупцією. Це єдиний захід, який отримав більше негативних оцінок, ніж позитивних. Однак така оцінка є суперечливою, оскільки представники цієї групи поділяють думку про те, що необхідне посилення ролі кримінально – правових інструментів.

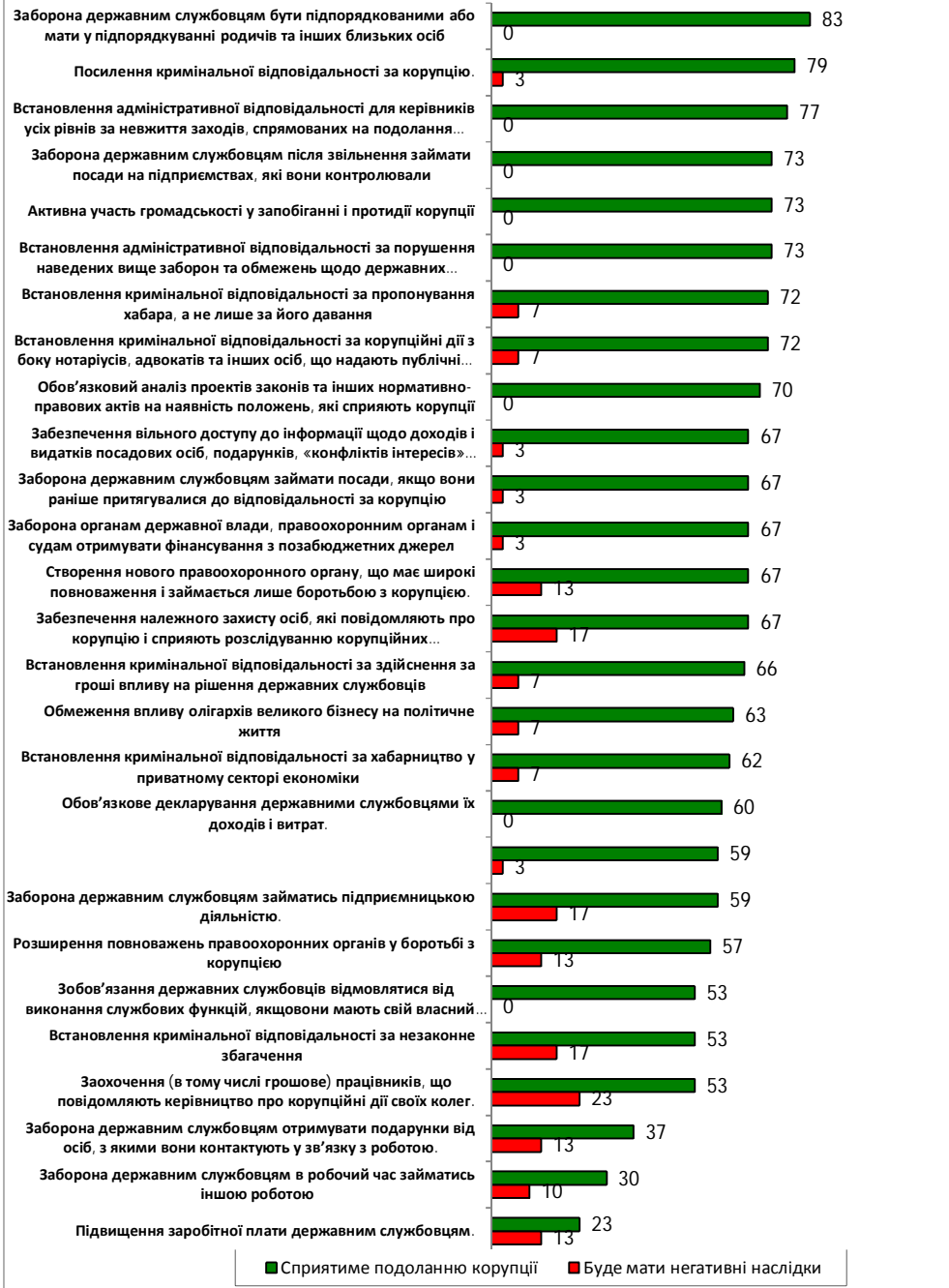
В той же час цей захід в оцінках «більш активних» громадських організацій отримав більше схвальних оцінок. Зважаючи на склад представників цих організацій, де доволі широко представлені колишні правоохоронці, зрозуміла схильність до подібних заходів. У той же час така тенденція (особливо зважаючи на більшу активність відповідних НУО) не може не тривожити, оскільки розширення повноважень правоохоронних органів не може не нести певних загроз, оскільки може вести до обмеження прав та свобод громадян.

Також таким заходом, що викликає суперечності (на цей раз – в обох групах НУО), є створення нового правоохоронного органу, що має широкі повноваження і займається лише боротьбою з корупцією.

Мал. 4.4. Заходи з подолання корупції, в оцінках "менш активних" НУО

Мал. 4.5. Заходи з подолання корупції, в оцінках "більш активних" НУО

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки.

1. В Україні НУО є важливим елементом громадянського суспільства. Необхідність їх існування підтримується населенням. Однак їх потенціал як механізму реалізації та захисту різних суспільних інтересів в значній мірі блокується існуючими умовами (політичними, соціальними, правовими).

2. Існує велика різниця між формально зареєстрованими організаціями і реально діючими. Станом на 1 травня 2011 в Україні було зареєстровано 69,2 тис. громадських організацій. Однак за висновками кількох національних досліджень активну діяльність проводили не більше 3-4 тисяч НУО, що складає приблизно 5 відсотків зареєстрованих організацій. В країнах з демократичними традиціями показник кількості НУО на 10 000 населення набагато перевищує відповідні показники для України, що визнається однією з суттєвих перешкод на шляху демократичних реформ.

3. Якісний стан НУО проявляється в тому, що останнім часом набули поширення випадки, коли під виглядом громадських організацій працюють структури, спрямовані на отримання прибутку (фактично, бізнес приховується під організаційно-правовою формою громадської організації); фінансуються бізнес-структурами або політичними партіями для лобіювання певних інтересів (і є цілком залежними від своїх «господарів»); створюються під реалізацію певних проектів і припиняють своє існування після «засвоєння» коштів, державних чи грантових. Досить поширеним явищем є створення «кишенькових» благодійних фондів при певних владних структурах, правоохоронних органах тощо для перерахування корупційних платежів. Це дає підстави для висновку про існування своєрідного *“фіктивного громадянського суспільства”*, тобто використання властивих для нього інституцій всупереч їх цілям. Ці обставини впливають на антикорупційний потенціал НУО.

4. Рівень обізнаності населення щодо антикорупційної діяльності НУО є доволі низьким: лише п'ята частина (20%) респондентів відзначила, що їм відомо про таку діяльність, решта або не знає про неї (69%), або не змогла дати певну відповідь (11%)

5. Серед найбільш поширених видів антикорупційної діяльності, про які відомо населенню, були названі антикорупційна просвітницька діяльність НУО (41% з числа тих, хто взагалі щось чув про діяльність неурядових організацій). Майже вдвічі меншій частині населення відомо про проведення громадських розслідувань щодо корупційних діянь (22%), участь в громадських радах при органах влади (19%), громадський контроль за розслідуванням корупційних злочинів (18%).

6. Про фактичну залежність від політичних партій, яка відбувається постійно (10%) або часто (33%) повідомила значна частина респондентів, особливо чітко це проявляється в період виборчих кампаній. Постійно (8%) та дуже часто (23%) громадські організації створюються під певні проекти, і після їх завершення фактично не працюють. В діяльності громадських організацій досить поширеною є часткова «тінізація» діяльності (наприклад, виплата зарплатні «у конвертах» - постійно (14%) або часто (13%). Ще одним досить поширеним феноменом є те, що НУО стає фактичним «прикриттям» бізнесу і працює заради прибутку за думками 25% представників неурядових організацій, тобто вони використовуються як спосіб ухилення від податків.

7. Низький рівень поінформованості про діяльність громадських організацій обумовлений, в першу чергу, незначною кількістю контактів населення з ними: лише 18% респондентів контактували з громадськими організаціями (12% - особисто, 6% - через інших осіб).

8. Важливо відзначити, що відбувається поступове витіснення НУО як способу об'єднання громадян для досягнення певних цілей Інтернетом (соціальні мережі та інші форми спілкування). В умовах політичного тиску на громадські організації та зростання ваги «фіктивного третього сектору» Інтернет - спільноти (на базі соціальних мереж) стають все більш привабливими, особливо для молоді, для якої участь у формальних об'єднаннях стає менш привабливою.

9. Представники самих громадських організацій оцінюють рівень обізнаності населення щодо їхньої антикорупційної діяльності як доволі низький: жоден з опитаних не відповів, що громадяни «обізнані дуже добре», третина - обізнані (3% - добре обізнані, 30% - обізнані певною мірою), що фактично свідчить про низьку самооцінку власної діяльності.

10. Громадські організації, згідно з існуючими в масовій свідомості стереотипами, разом із правозахисниками, мають найбільший антикорупційний потенціал, у порівнянні з органами влади, іншими суб'єктами політичного та суспільного життя. Однак можливість реалізації цього потенціалу залежить від багатьох чинників, більшість з яких в умовах сучасної України мають негативну спрямованість, обмежуючи можливості НУО та зменшуючи їх авторитет у громадськості. Про це зокрема свідчить те, що 10% опитаних визнають, що НУО фактично інтегровані в існуючу корумповану систему і зацікавлені у збереженні існуючої ситуації, певні сумніви є і щодо мотивації активності таких організацій. Для України все більш характерним стає феномен "замовної громадської активності", коли НУО лише декларують вираження якихось суспільних інтересів, а насправді вони використовуються як простий інструмент реалізації особистих інтересів певних осіб, далеких від реальних потреб населення та суспільства.

11. У взаємодії НУО та органів державної влади переважають “неформальні” складові, що базуються на особистих відносинах. Менше значення мають інституційні взаємодії, наприклад через механізми прямо передбачені законодавством – громадські слухання, діяльність громадських рад, інфоріаційні запити, тощо. В цьому є певні ризики, оскільки багато НУО створюються як “кишенькові” організації певних політиків, місцевих керівників, тощо. За таких умов можливість реального та дієвого громадського контролю суттєво обмежується. За оцінками опитаних експертів, серед активних (реальних) НУО питома вага таких організацій складає приблизно третину.

12. “Спеціалізація” певних організацій на антикорупційній тематиці загалом є позитивним моментом, однак в умовах українських реалій це може створювати певні ризики. Зокрема: активісти НУО не завжди здатні юридично коректно визначити проблеми, на вирішення яких спрямована їх діяльність, оскільки значна частина опитаних активістів (навіть з НУО, що позиціонують себе як антикорупційні) слабо обізнані у новому антикорупційному законодавстві, часто навіть просто не знають про нього; антикорупційні НУО часто самі стають ланкою неформальних структур кримінальної спрямованості, де вони виконують функцію “громадського прикриття”, активно використовуючи маніпуляцію громадською думкою для дискредитації органів, що протидіють таким формам злочинної діяльності; досить часто антикорупційні НУО намагаються отримати повноваження, які б дозволяли їм виконувати окремі функції державних контролюючих чи навіть правоохоронних органів, що свідчить про нерозуміння справжньої природи участі громадськості у протидії корупції, а інколи – мотиви є корисливими.

13. Ідеологія превентивної протидії корупції не стала домінуючою в середовищі НУО, де практично домінують ті ж репресивні моделі, що і в суспільстві загалом. В цьому вбачається одна з найбільш суттєвих проблем участі НУО у протидії корупції. Кількість організацій, що сприймають сучасні підходи до протидії корупції є незначною.